

SREĆKO HORVAT, IGOR ŠTIKS

PRAVO NA POBUNU: UVOD U ANATOMIJU GRAĐANSKOG OTPORA

FRAKTURA, ZAPREŠIĆ, 2010, STR. 179

Gotovo da više nije neka vijest da se u Hrvatskoj gotovo dnevno prosvjeduje. Nije to više ni činjenica da je došlo i do metodske radikalizacije prosvjeda i sve jače mobilizacije 'civilnih' snaga koje više ne štede ni (vođeće) političke stranke, niti Europsku uniju. Međutim, to nikako nije 'od jučer'. Još od proljeća 2009. osjeća se da politički establišment 'gubi dah'. Kako se sad pokazuje, tada se zapravo započeo urušavati hrvatski politički konsenzus koji je počivao na dvjema sastavnicama. Prva je pristupanje složenoj tvorevini, Europskoj Uniji, a druga je funkcionalna parlamentarna demokracija odnosno jačanje pravne države. Taj je konsenzus postigla tzv. koalicijska vlada početkom prošlog desetljeća i označavao je raskid s politikom Franje Tuđmana koji je znao reći, 'uskrisili smo Hrvatsku'. Zapravo je politika lijevo-liberalne koalicije počivala na dvama diskontinuitetima. S jedne strane, prekidu s robusnom politikom nacionalne države i težnji za univerzalnijem shvaćanju političke zajednice, tj. pridruživanju EU, a s druge, napuštanju tzv. polupredsjedničkog sustava u korist jednog (više) parlamentarnog sustava vlasti. Vremenom su sve političke elite ovaj konsenzus počele smatrati konačnim rješenjem svih hrvatskih problema, svojevrsnim 'krajem povijesti'. No, 'put u Europu' se oduljio što je dalo važan doprinos priličnoj nepopularnosti EU-a u Hrvatskoj. To se doduše uspijevalo maskirati tvrdnjama o slaboj javnoj artikulaciji tog nezadovoljstva, odnosno činjenicom da ga nijedna (parlamentarna) stranka nije promicala.

Kad je posrijedi druga sastavnica konsenzusa, parlamentarna vladavina, stvar je možda i gora budući da je ona bjelodano pripomogla 'vladavinu klika' (korumpiranih političara, birokrata koji im pogoduju i organiziranih interesa) kao što je literatura i predviđjela (primjerice u Weberovu viđenju 'demokracije bez vođe'). Iako je ova 'klika' konačno postala redarstvenim pitanjem s izglednim sudskim epilogom, to nema stabilizirajući učinak na politički poredak budući da je prevladao dojam o svojevrsnoj političkoj praznini. Ta kriza političkih ciljeva i institucija zaoštrila se jačanjem

ekonomske krize, što je stvorilo pretpostavke za razmjerno široku politizaciju građanstva. Na političku scenu izišli su tako različiti subjekti koji nisu posebno respektirali institucije (parlamentarne) demokracije. Studentski pokret za besplatno obrazovanje u proljeće 2009. prvi je načeo spomenuti politički konsenzus budući da su studenti formirali (kratkotrajnu) 'plenumsku republiku'. Isto se može reći za tzv. seljačku bunu 2010. u kojoj su seljaci pokazali radikalno nepoštovanje policijskih snaga. Iako je ostala u granicama poretka, još je šokantnija po političke elite bila uspješna akcija sindikata (kasnije bitno dezavuirana od njih samih) za prikupljanje potpisa za referendum o vladinu prijedlogu izmjena Zakona o radu. Već se tada moglo vidjeti da tu nije riječ samo o pobuni protiv HDZ-a, nego da gotovo nitko iz tzv. establišmenta neće biti izuzet.

O tim političkim kretanjima se mnogo pisalo, ali su Srećko Horvat i Igor Štiks prvi odgovorili knjigom prigodna naslova *Pravo na pobunu: uvod u anatomiju građanskog otpora*. Inače, Horvat i Štiks poznate su javne figure mlađe generacije hrvatskih lijevih društvenih teoretičara i kritičara koji nisu posve izvan mainstream kulture i politike. *Pravo na pobunu* zapravo je vrlo čitljiv podsjetnik da su upravo studenti prvi upozorili hrvatsku javnost da treba pokrenuti raspravu o neoliberalizmu „kao jednom od ključnih političkih pitanja ovog dijela jugoistočne Europe“ (12). Krajnji cilj knjige jest uklopiti studentski pokret unutar šireg 'fronta' spomenutoga građanskog otpora, ali i stvoriti 'autentičnu' naraciju o 'pobuni'. Cijelom se knjigom provlači nemalo zadovoljstvo autora što se nešto takvo uopće dogodilo u Hrvatskoj: „dugo se ovim prostorima, ako ikada i jest, izuzmemo li samoupravljanje, ... nije rodio takav oblik direktne demokracije kao 2009. na sveučilištima u Hrvatskoj“ (11). U tom smislu ne iznenađuje što koriste angažirani rječnik, tako da knjiga funkcionira u žanru 'revolucionarnih spisa'. Upravo je tako autori i žele prikazati, iako knjiga u svojoj prvoj trećini ima zanimljivih teorijskih momenata.

Naime, u tom dijelu knjige poduzimaju kritiku liberalne demokracije koja se danas svodi na periodične izbore. Time se jamče dvije stvari, vladavina neoliberalne oligarhije i isključivanje većine građana iz politike. No, građani i nisu posebno entuzijastični da sudjeluju u tim političkim ritualima. To nije zato što su apatični, nego zato što time izvode jednu subverziju. Oni potkopavaju (predstavničku) demokraciju jer ujedno odbacuju njezine mehanizme i započinju, kao 'aktivno građanstvo', 'pritiskom odozdo', svojevrstu građansku pobunu. Ta je koncepcija u Hrvatskoj rezultirala 'plenumom' (parola 'sva vlast plenumima'), političkim eksperimentom koji se pokazao „subverzivnim spram uobičajenog poretka stvari na političkoj i društvenoj sceni u Hrvatskoj“ (122). Nastojeći odbaciti monopol oligarhija na demokraciju, uspostavljen je 'plenum' kao autonomna demokratska tvorba (uglavnom) studenata zagrebačkoga Filozofskog

fakulteta koji su zatražili besplatno obrazovanje. Na sudjelovanje u plenumu pozvali su sve: one koji tamo pripadaju po naravi svoga 'društvenog mjesta', druge građane (koji primjerice nisu studenti FF-a), pa i oni koji mu se protive. Svaki 'oslobođeni' punkt mogao je uživati 'teritorijalnu autonomiju' unutar koje bi obnašao svojevrstu zakonodavnu vlast. Plenumska demokracija načelno bi više trebala težiti konsenzusu koji bi bio rezultat argumentirane rasprave, a ne toliko nadglasavanju većinom. U osnovi, plenumi su mišljeni kao fleksibilna forma koja se uspostavlja odozdo, od mjesne zajednice, općine, regije i države do transregionalnih i transnacionalnih mreža plenuma.

No, 'plenumska demokracija' se u svom 'kapilarnom inficiranju struktura društva' pokazala kratkotrajnim eksperimentom. Naime, 'Režim', ustanovljen kroz medije, dijelove civilnog društva i različite institucije (represivnog aparata, institute, religijske organizacije, gospodarske subjekte, koncerne i organizirani kriminal) nanovo je ovladao 'oslobođenim' institucijama nakon nekih mjesec dana. To ne treba čuditi jer ovaj 'konglomerat' i ima svoju prirodnu zadaću u očuvanju pozicije oligarhije. Stoga se u većem dijelu knjige podrobno prikazuje odnos 'Režima' prema studentima te mnogobrojni odjeci i reakcije u javnosti. Treba reći da je studentski pokret bio na meti većine medija jer je odbio komunicirati s njima na uobičajeni način. Gotovo su dokumentarno izložena različita nastojanja kojima je pribjegao 'Režim' kako bi barem 'depolitizirao' pobunu. To je išlo ovim redom. Mediji su isprva predstavljali studentski pokret kao razmjerno simpatičnu pobunu koja je posljedica potrebe mladih za druženjem i uživanjem. Onda je nastupila faza 'infantilizacije' budući da se pretpostavljalo da se studenti nisu u stanju nositi s tako složenim pitanjem kao što je financiranje obrazovanje. O visokom obrazovanju naime trebaju odlučivati stručnjaci, a ne studentski pokret. Poslije neuspjeha druge faze došlo je do 'medijske kontrarevolucije' kojom se nastojalo kompromitirati pokret. Nedugo nakon toga studentski pokret odlučio se povući s otvorene političke scene.

Što nam je donijela knjiga Pravo na pobunu? Općenito govoreći, pričom o studentskoj pobuni prilično je dobro upozorila da je djelu nova velika faza u političkoj i ekonomskoj preobrazbi Zapada koja će izmijeniti funkcije demokratskih država, neovisno o ideologijskom formatu njihove artikulacije. Ovo se stanje razvija još od druge polovine sedamdesetih godina, proglašenjem intelektualne i političke smrti keynesijanske paradigme, stoga Horvat i Štiks ne pretjeruju kad naglašavaju sveprisutnost neoliberalizma. Na udaru će se primarno naći javni sektor koji dosad poticao masovno širenja (visoke) naobrazbe. Dakako da će najviše stradati društvene i humanističke znanosti jer se neće naći na listi državnih prioriteta. O tome već nešto govori gašenje odsjeka filozofije na pojedinim američkim

sveučilištima. Na ovaj se način ispunjava ono što je Lyotard najavio u Postmodernom stanju, kad je napisao da idemo prema svijetu u kojem sveučilište neće potrebovati kritički duh, odnosno spekulativnu legitimnost, nego će se legitimirati performativnošću usluga koje pruža. Teško je vjerovati da će nakon najavljenih rezova (liberalna) demokracija nalikovati poretku koji je pod tim imenom življen i konstruiran u literaturi, barem od Drugoga svjetskog rata. To se kod nas i danas malo razmatra. Budući da bi poredak u sektoru obrazovanja trebao biti preobražen tako da će se povećati opseg zadaća uz smanjeno financiranje, ostaje nejasno koliko će biti prostora za npr. profesora s FF-a, stručnjaka za 'pradavni hetitski jezik' koji nas „po svaku cijenu želi uvjeriti da je neoliberalni model neizbježan, a besplatno obrazovanje bezvrijedno“ (95). Naime pod političko-ekonomskim kondicijama koje on zastupa, država više neće, kako pokazuje gore spomenuti razvoj događaja, biti previše raspoložena plaćati slična istraživanja, budući da se na tržištu „baš i ne traže virtuozni hetitskoga... „

Knjiga Pravo na pobunu nije bez problema. Prvo, teško je iz naslova zaključiti da „ova knjiga nije teorijski rad“ (8). Naslov Pravo na pobunu: uvod u anatomiju građanskog otpora zapravo je izrazito teorijski, a takav bi se dojam možda mogao izbjeći ako bi barem njegov drugi dio nekako naznačio da se radi o „građanskim pobunama, uključujući oni studentsku, koje su potresle Hrvatsku...“ (9). Drugo, ne prihvaćajući striktno teorijsku intenciju, Horvat i Štiks su zadobili komotniju poziciju jer tako ne moraju razlagati pojmove kao što su revolucija, 'pravo na pobunu' i građanski neposluh što je prilična zadaća. Posljedično, njihovo 'pravo na pobunu' koje je „utemeljeno na roussouovskoj i thoreauovskoj argumentaciji“ ostaje oslonjeno samo na pokoji redak („građani imaju pravo na neposluh prema nelegitimnoj vlasti i institucijama, bez obzira na njihovu legalnost ili tradiciju“) (51). Doduše tu im dijelom 'priskače' Jacques Rancière koji 'demokratskim skandalom' „konstantno nadilazi postojeće političke norme i institucije u neprekidnoj borbi za jednakost“ (43). Poteškoća je samo u tome što je to sve u knjizi izvedeno uglavnom sporadično.

Ako na razini prakse i prihvatimo da (neki) građani smatraju da je vlast nelegitimna i to izražavaju tako što zaposjedaju određeni društveno/politički punkt, svejedno nastaje problem legitimnosti onih koji to čine budući da ima dosta onih koji nisu entuzijastični u potpori pobune odnosno plenuma ('šutljiva većina'). To je pitanje u ovoj knjizi ostalo neriješenim, ali i u drugim tekstovima koje su pisali sudionici i simpatizeri studentskog pokreta (uglavnom u dvotjedniku Zarez). Kao rješenje se možda može prihvatiti da su studenti, kako kaže Hannah Arendt, 'organizirana manjina' koja će tijekom vremena toliko utjecati na tzv. šutljivu većinu da će je ona prihvatiti kao nezaobilaznu i promijeniti mišljenje. To bi bilo moguće da je studentski pokret sebe mislio kao jednu skupinu u društvu. No, studenti

su sebe mislili kao 'narod' ili u najmanju ruku kao njegov svjesniji dio. Ako je tako, onda se treba pozivati na primjerenije autore, npr. Sorela koji tvrdi da ako se netko misli na taj način, onda imamo posla s političkim mitom čiju vjerodostojnost ne može pokolebati niti broj niti argumenti onih koji mu se suprotstavljaju. Posljedično, legitimnost tih učenja ovisi primarno o vjeri onih koji u njega vjeruju i ne može je osporiti (ne)vjera onih koji u njega ne vjeruju. To je međutim nešto o čemu se u knjizi *Pravo na pobunu* ne raspravlja. Da bi se izbjegli 'nesporazumi' ovog tipa, možda se u knjizi moglo, što bi bilo žanrovski korektno, predvidjeti neko 'prijelazno razdoblje', zapravo mješoviti poredak koji bi pružio mogućnost da koegzistiraju različiti oblici (političkih) institucija.

Zaključno valja reći da je *Pravo na pobunu* bila prijeko potrebna (žanrovska) knjiga koja je na svoj način 'uhvatila' današnji politički moment u Hrvatskoj. Oslanjanjem na shvaćanje demokracije kao svojevrsnog 'skandala' legitimirala je ulazak donedavnih 'socijalnih partnera' (seljaka, studenata i radnika) u politički prostor koji je bio 'rezerviran' za političke stranke. Također, ukazala je na neriješeno pitanje odgovornosti elita prema demokratskoj zajednici kojoj one (još uvijek) pripadaju. Ova polemično napisana knjiga sa svojom demokratskom ekstenzijom, koja neke uznemiruje, može pomoći da se shvatimo da smo daleko odmakli u življenju stvarne i konfliktne demokracije i da nema puno drukčije. ¶

TONČI KURSAR

